

Т.О. Яценко,
кандидат педагогічних наук,
м. Київ

ЕКЗИСТЕНЦІАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОГЛИБЛЕНОГО ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ В УМОВАХ ПРОФІЛЬНОГО НАВЧАННЯ

У статті розглядається проблема вивчення літератури в системі курсів за вибором в умовах профільної школи, окреслено специфіку їх проведення.

Ключові слова: профільна школа, літературний спеціальний курс, літературний факультативний курс.

В статье рассматривается проблема изучения литературы в системе курсов за выбором в условиях профильного образования, определено специфику их проведения.

Ключевые слова: профильное образование, литературный специальный курс, литературный факультативный курс.

The article deals with the problem of the literature course studding in a profile school with using special and faculty courses, their specific character is outlined.

Key words: profile studying, literary special course, literary faculty courses.

Поглиблене вивчення літератури в умовах профільного навчання забезпечує екзистенційну мету формування освіченої, гуманітарно спрямованої особистості, яка «обирає себе в своєму бутті-у-світі в процесі оригінальної і цікавої діалогічної діяльності, предметом якої є художній текст» [3;222]. Екзистенціальний підхід у вивченні літератури сприяє розширенню філологічних знань старшокласників, формуванню вмінь аналізу та інтерпретації художнього твору на достатньому літературознавчому рівні в широкому культурологічному контексті.

Профільне літературне навчання передбачає поглиблене вивчення предмета, наявність розвинутих читацьких інтересів старшокласників, врахування їхніх гуманітарних здібностей та нахилів та професійну зорієнтованість в галузі гуманітарних спеціальностей. Навчання у профільних філологічних класах, на відміну від інших, має значно ширше освітнє завдання. Окрім забезпечення допрофесійної підготовки старшокласників, таке навчання сприяє загальнокультурному, морального-етичному, естетичному розвитку особистості. Одним випускникам це допоможе самовизначитися щодо вибору майбутньої професії, іншим – глибше прилучитися до гуманітарної культури, що необхідно для кожної людини в суспільстві. Налагоджена система профорієнтаційної роботи в школі у співпраці психолога, учителів, батьків сприяє підведенню учнів до власного екзистенційного вибору гуманітарного профілю навчання, а також – конкретних курсів за вибором, які є пріоритетним засобом поглибленого вивчення літератури в умовах профільного навчання. Курси за вибором дозволяють учням не лише освоїти технологію їх вибору для навчання, але й апробувати їх різний зміст з метою самовизначення, формування ціннісних орієнтацій.

Літературні спеціальні курси доповнюють, поглиблюють (а не дублюють) зміст навчальних предметів державного освітнього компонента (українська література, світова література, літератури національних меншин, художня культура), що визначає спеціалізацію філологічного напрямку. Спецкурси цього напрямку можуть проводитися в класах, орієнтованих на профіль української, іноземної філології та історико-філологічний профіль. Спецкурси в профільних філологічних класах обираються учнями із кількох запропонованих, після чого стають обов'язковими для відвідування. На заняттях літературного спецкурсу, на відміну від факультативу, передбачено оцінювання рівня навчальних досягнень учнів.

Заняття літературного спецкурсу для учнів, які обрали філологічний напрям навчання мають свою специфіку проведення, а саме:

- широке застосування інноваційних технологій навчання;
- підвищення самостійної пошуково-дослідницької діяльності учнів;

- розвиток образного, літературно-критичного мислення старшокласників, яке забезпечить формування їхньої здатності до глибокого аналізу, інтерпретації та критичної оцінки прочитаного художнього твору;
- використання різних шляхів аналізу та інтерпретації художнього твору (окрім традиційних, частіше застосовуються компаративний, структурно-стильовий, художньо-семантичний тощо);
- широка презентація літературознавчих понять;
- детальні огляди літературних епох, напрямів, стилів тощо;
- культурологічний підхід до вивчення літературно-мистецьких явищ;
- раціональне використання біографічного підходу в процесі вивчення художнього твору; ознайомлення з епістолярієм, мемуарами письменника тощо;
- створення навчальних учнівських проектів із мультимедійними презентаціями, участь в учнівських літературних конференціях, «круглих столах»; проведення науково-дослідницької роботи в Малій академії наук;
- організація зустрічей старшокласників із представниками філологічних професій (філолог, викладач, учитель, журналіст, диктор радіо/телебачення, редактор, коректор, перекладач, письменник, працівник прес-служби тощо) з метою їхньої профорієнтації.

Заняття літературних курсів за вибором дають змогу широко впроваджувати диференційоване навчання, індивідуальний підхід до учнів. Саме тут вчитель може максимально задовольнити різнопланові запити й інтереси старшокласників, дібрати для кожного учня такий вид роботи, який відповідав би його нахилам, здібностям, інтересам. Екзистенціальний підхід у вивченні літератури на заняттях курсів за вибором передбачає створення сприятливих умов для розвитку самостійного мислення учнів, вмінь давати будь-якому мистецькому, передусім літературному, твору власну обґрунтовану оцінку, адже художній твір сприймається кожним учнем по-своєму, залежно

від його загального розвитку, характеру естетичних смаків, життєвого і читацького досвіду.

Поглиблене вивчення літератури в системі курсів за вибором передбачає оволодіння учнями методами самостійного набуття знань, проведення достатньої кількості робіт дослідницького характеру, семінарських занять з учнівськими доповідями та їх обговоренням, організацію завдань творчого характеру. Методично виправданими є компаративний і структурно-стильовий шляхи інтерпретації художнього твору.

У зв'язку з відсутністю підручників та навчальних посібників для вивчення літератури на заняттях курсів за вибором методика їх проведення наближається до вузівської. Педагогічна результативність поглибленого вивчення літератури на заняттях спецкурсів забезпечується використанням ефективних методів і прийомів: шкільна лекція, дискусія, усний журнал, складання конспекту літературознавчої статті, робота з літературознавчими та філософськими словниками, видання шкільного літературного альманаху, написання творчих робіт та рецензій на прочитану книгу, підготовка навчальних проектів з мультимедійними презентаціями. Пріоритетними на таких заняттях є інтерактивні методи, прийоми і форми роботи (круглий стіл, учнівська конференція, семінар, диспут), які сприяють розвитку у старшокласників умінь і навичок пізнавальної самостійності. Методи інноваційного навчання потенційно мають екзистенціально діалогічні можливості їхнього застосування на заняттях літературних спецкурсів. «Літературна дискусія, як стверджує науковець Г.Л. Токмань, є найскладнішим видом діалогічного мовлення учнів, вона часто завершується не переконанням усіх в одній істині, а глибоким усвідомленням індивідуальної правильності власного вибору кожного учня» [3;221].

У процесі вивчення літератури на заняттях спецкурсів чи факультативів особливу роль відіграє домашня підготовка учнів. Вона має різноманітні види і форми: самостійне читання художніх творів та їх інтерпретація, робота з додатковими джерелами, написання творчих робіт, підготовка рефератів,

доповідей, ознайомлення з творчістю окремих письменників для виступу на семінарському занятті.

Семінарські заняття – одна із основних форм організації навчальної діяльності учнів в умовах профільного навчання. Суть їх полягає в тому, що після певної підготовчої роботи з учнями словесник визначає зміст і головні аспекти виучуваної теми, дає школярам конкретні питання, які вони висвітлюють у доповідях та рефератах. Інші рецензують виступи товаришів. Реферати, доповіді, рецензії заслуховуються на занятті й обговорюються. Використовується й інша форма підсумкових занять літературних спецкурсів – бесіда за заздалегідь підготовленими питаннями (колоквіум). Досить ефективним є підготовка учнівських навчальних проєктів, які розвивають дослідницькі здібності учнів, формують в них уміння самостійного аналізу художніх творів, уміння опрацьовувати літературно-критичні джерела.

Особливу складність являє реалізація культурологічної лінії у процесі поглибленого вивчення літератури, тому, наприклад, вивчення спецкурсу «Художня література в контексті світової культури» (автори Т.О. Яценко, З.О. Шевченко, гриф МОН України від 13.10.2010 №1.4/18-Г-716 «Схвалено для використання у загальноосвітніх навчальних закладах») збагатить уявлення учнів про літературу як складову світової художньої культури, зв'язок з іншими видами мистецтв тощо. Методика вивчення спецкурсу включає і організацію способів навчальної діяльності, що реалізуються значною мірою в уміннях і навичках учнів: аналізувати літературні поняття і художні явища на вищому інтелектуальному рівні, висловлювати власні оцінні судження з належною аргументацією, самостійно розбиратися в будь-якому художньому явищі, в тому числі й літературному творі. Правильна організація методичної роботи в процесі проведення занять із вивчення спецкурсу сприятиме ознайомленню учнів з фундаментальними цінностями художньої культури, формуванню гуманістичного світогляду особистості, розширенню художньо-культурної ерудиції, вихованню поваги до національної та світових культурних традицій.

Поглиблене вивчення української літератури на заняттях спецкурсу «Художня література в контексті світової культури» сприятиме:

- формуванню цілісного уявлення старшокласників про художню літературу як важливу складову світового мистецтва;
- формуванню вмінь аналізувати, інтерпретувати та оцінювати мистецькі явища епохи модернізму;
- розвитку художньо-образного мислення та літературно-творчих здібностей учнів на основі засвоєння знань з предметів гуманітарного циклу;
- підвищенню рівня самостійної творчої діяльності учнів у процесі аналізу літературного твору в контексті світової художньої культури;
- розвитку загальнокультурних, читацьких, ціннісних, комунікативно-мовленнєвих компетенцій, естетичних смаків старшокласників;
- професійній орієнтації учнів в галузі гуманітарних спеціальностей.

Основне завдання викладання спецкурсу полягає у створенні на занятті умов для безпосереднього спілкування учнів із шедеврами світового мистецтва, збагаченні їхнього духовного світу, розвитку здатності бути компетентним читачем, глядачем, слухачем.

Спецкурс орієнтує учнів на осмислення художньо-естетичної цінності творів української і зарубіжної літератури не на інформативному рівні, а в контексті різних видів мистецтва: словесного, образотворчого, архітектури, музики, театру, кіно тощо, між якими встановлюються найтісніші ідейно-естетичні зв'язки, обумовлені загальними закономірностями розвитку світового мистецтва. Пізнавально-виховні можливості саме такої організації навчальної діяльності старшокласників на занятті надзвичайно високі. Шляхом зіставлення з іншими видами мистецтв можна глибше осягнути художній твір в усій його повноті і неповторності, зрозуміти його в контексті всієї творчості письменника, в контексті розвитку культури певної епохи. Презентовані яскраві зразки світових мистецьких шедеврів сприяють цілісному осмисленню естетичної цінності художньої літератури, яке повинно відбуватися в атмосфері піднесеності та високої естетичної аури. Навчальний матеріал спецкурсу суголосний із програмовим матеріалом української та світової літератури для

10 – 11-го класу. Окремі теми спецкурсу доповнюють навчальний матеріал про творчість видатних митців-модерністів із курсів української, світової літератури та художньої культури, інші – ознайомлюють учнів з новими для них персоналіями – письменниками, художниками, композиторами, архітекторами цієї епохи.

На занятті літературного спецкурсу «Художня література в контексті світової культури» пропонуються методи, форми та прийоми організації навчальної діяльності учнів:

- шкільна лекція (проблемна, настановча, з елементами евристичної бесіди та самостійної роботи тощо), яка наближається до лекції вузівського типу;
- семінарські заняття різного виду (дискусія, диспут, конференція тощо);
- самостійна аналітична робота учнів над художнім твором: аналіз та інтерпретація художнього твору, опрацювання літературно-критичних статей, підготовка повідомлень, рефератів, доповідей, навчальних проектів з мультимедійними презентаціями тощо;
- учнівські наукові конференції, літературні вечори, випуск літературних альманахів, газет тощо.

На занятті літературного спецкурсу рекомендується максимально використовувати естетично-пізнавальні можливості театру, кіно, музеїв, картинних галерей. Викладання змісту спецкурсу повинно бути цікавим для старшокласників.

Засвоєння учнями теоретичних понять про художні напрями та їх стильові течії є найскладнішим у шкільному вивченні української літератури. Тому методична доцільність літературного спецкурсу «Українська екзистенціальна проза» зумовлена (як показує шкільна практика) відсутністю у більшості вчителів-словесників певного обсягу знань щодо трактування філософсько-естетичних теорій екзистенціалізму як художньої системи модернізму та складністю сприйняття їх учнями загальноосвітньої школи, обумовленою їхніми пізнавально-віковими та психологічними особливостями.

Оглядові шкільні лекції цього спецкурсу передбачають розгляд екзистенціалізму як найпопулярнішої серед європейської інтелігенції гуманістичної філософсько-етичної, естетико-психологічної художньої системи, з'ясування історико-суспільних передумов формування українського екзистенціалізму, висвітлення зв'язку екзистенціалізму з іншими художніми системами модернізму, а практичні заняття сприяють оволодінню старшокласниками теоретико-літературними знаннями про філософію екзистенціалізму та формуванню вмінь аналізувати екзистенціальний художній твір з урахуванням його стильової специфіки.

Отже, специфіка проведення літературних курсів за вибором в умовах профільного навчання передбачає врахування екзистенціальних особливостей поглибленого вивчення української літератури, які можна визначати і як інтерпретаційну основу дослідження художніх творів, і як теоретико-літературну засаду тлумачення самого феномену екзистенціалізму у світовій та українській літературах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Літературознавча енциклопедія: У 2-х т. / Автор-укладач Ковалів Ю.І. – Т.І. – К.: Академія, 2007. – С.316-317.
2. Профільне навчання: Теорія і практика: Зб. наукових праць за матеріалами методологічного семінару НАПН України. – К.: Пед. думка, 2006. – 200 с.
3. Токмань Г.Л. Методика викладання української літератури в старшій школі: екзистенціально-діалогічна концепція. – К.: Міленіум, 2002. – С.221-222.